

ՔՈՒԽԱՐԵՆՔՈ ԶՕՐԱՊԵՏԻՆ ԳԵՐԻ ԲՈՆՈՒԻՆ ՈՒ ՄԱՀՐ

Այս տարի սեպտեմբեր ամսոյն մէջ Պապիչ եւ Քուխարենքո զօրապետները, որ Կովկասու ձախ գծին պատերազմը առաջ տանելու հետ են, Չեռնոմուռի երկրէն Սթաւրոփոլ կանչուեր էին: Պապիչ զօրապետը անվտանգ հասաւ տեղը. իսկ Քուխարենքոն իւր Եօհաննաս անունով փեսին հետ՝ մէկ խաղախով մը սուրհանգակի կառքով ճամբայ կելնէ: Սեպտեմբերի 19-ին՝ կէս գիշերուն ատենները յանկարծակի խումբ մը ձիաւոր Ձերքէզներ կյարձրկին այն երեք ճամբորդներուն վրայ: Սօքա քաջութեամբ կպատերազմին. բայց մէկը ութին գէմ երկար չկրնար գլխանալ. զօրապետին ձեռքը կկտրուի, եւ ազգըը կխոցուի, խաղախը սաստիկ կվիրաւորուի, եւ վերջապէս երեքն ալ կըռնուին: Ձերքէզները անոնց ձեռքերը ետեւ կկապեն, կնստեցնեն սուրհանգակի ձիերուն վրայ, ոտքերն ալ ձիերուն փորին տակէն կկապեն ու կքշեն կտանին երկու գիշեր՝ անտառներու մէջէն Ֆարս գետին եզերքէն գէպի լեռները:

Զօրապետը առջի բերան ինքզինքը բժիշկ կանուանէ եղեր, թէպէտ եւ Ձերքէզները չեն ուզած հաւատալ. յետոյ լերերոյ նոցա մէջէն մէկը զօրապետին որդւոյն անունը կուտայ, որ աղէկ ծանօթ էր իրենց իւր քաջութեամբը, զօրապետին աչքէն արցունք կթափի, եւ կիմացուի իրեն եւ քովինին սով լինելը: Արդէն Քուխարենքոյին ու նորա Սեփաս որդւոյն անունները բոլոր լեռնականաց մէջ համբաւեալ լինելով, Ձերքէզները կըսկըսին այնուհետեւ քիչ մը աւելի մարդասիրութեամբ վարուիլ հետը: Բայց խեղճ զօրապետը ձիուն վրայ սաստիկ չարչարուած, քանի անգամ ձիովը հանդերձ փոսերու մէջ ընկած, գետերէ անցնելով՝ պազ պազ ջրե-

րէն թրջուած, ընական ունեցած սաստիկ հազը աւելցած, հազիւ թէ երրորդ առաւօտը իւր գերեկից փեսին հետ կհասնի Ձերքէզի գեղ մը՝ Մայրոյի ըսուած ամրոցէն 8 վերսթ հեռու: Այն տեղէն Կուպանի Ձերքէզները կիմացնեն Եփաթերիմսար քաղաքը զօրապետին գլխուն եկած փորձանքը, եւ թէ գերիները աղէկ կնայուին, բայց զօրապետը վիրաւորուած ու ծանր հիւանդ է, եւ թէ Ձերքէզները 22 հազար արծաթ ռուպլի կուզեն որ արձրկեն զինքը:

Այնպիսի մեծանուն ռուս զօրապետի մը գերի բռնուիլը նոր բան էր Ձերքէզներուն համար. ուստի համբաւը շուտ տարածուեցաւ բոլոր լեռները, եւ ամէն կողմէ վազող վազողի եղան որ իրենց աչքովը տեսնեն: Եւ որովհետեւ այն կողմի Ձերքէզները առաջ հաշտ էին Ռուսաց հետ, եւ գեռ նոր թշնամացած, եւ ոմանք անձամբ կճանչնային Քուխարենքո զօրապետը եւ անոր սիրելի յատկութիւնները, խղճացին վրան, եւ փութացան իմացնելու Կատարինոտար, որոյ ընակիչները սաստիկ արամուսթեան մէջ ընկզմեցան:

Քուխարենքոյի որդին լսելուն պէս իւր հօրը եւ փեսին պատահած դժբաղդութիւնը, վաղեց գնաց Մայքոփ, հետը առնելով իրեն երկու հաւատարիմ կտրիճ չերքէզ սուլդաններ. միտքը գրեթէ որ ինքը հիւանդ հօրը տեղը գերի մնայ, եւ զհայրը ազատէ. բայց մինչեւ նորա Մայքոփ հասնելը՝ հայրը կվախճանի: Որդւոյն աղաչանօքը Կուպանի նահանգին սպարապետը հաւանեցաւ որ քսան լեռնական գերիներով փոխանակուին վախճանեալ զօրապետին մարմինն ու գերի փեսան: Երկար վիճաբանութիւններէ ետքը Ստեփան Քուխարենքոն իւր զէնքն ու երկու բարեկամներուն զէնքերը գրաւ տուաւ, խոս-

տանալով 6000 բուսի վճարել ու գրաւը ազատել. բայց յայնմանէ իւր հաւատարիմ Ապաղաներէն մէկը եօթը ընկերով պատանդ կեցաւ, եւ այնպէս Եօհանսօնը դեռ գերի մնաց՝ մինչեւ որ միւս կողմէն Չերքէզ գերիները գան. իսկ զօրապետին մարմինը տրուեցաւ որդւոյն, եւ նա այս միւրթարութիւնս ունեցաւ որ իւր մեծանուն հօրը մարմինը կատարինոտար բերած ատենը ուսկից որ կանցընէր՝ ամէն գեղերէն անթիւ ժողովուրդք եւ զինուորականք եւ եկեղեցականք արտա-

սուալից աչօք կգլխաւորէին զիրենք եւ հանգուցելոյն գովեստները կխօսէին յանկեղծ սրտէ։ Վերջապէս հոկտեմբերի 6-ին կատարուեցաւ նորա թաղման հանդէսը, եւ տասը օր տասը գիշեր եւս անցած լինելով՝ մարմինը դեռ ամենեւին այլայլութեան նշան մը չէր տուած։ Յայտնի է որ Յակոբ Քոխարեն, իոյն անունը Ռուսաց զինուորական պատմութեանը մէջ անմահ պիտի մնայ, եւ Չեռնոմոսի երկրին մէջ նորա ազնիւ յատկութիւնները անմոռանալի։

ՄԱՆՐԱՆՈՒՐՔ

ՌԱՐԻ ՀԻՐԵ ՏԵՆՆԷՄԱՐՔ.

Այս կարգէ գուրս յիշողութեան եւ թափանցողութեան տէր մարդը յիրաւի աշխարհիս հրաշալիքներէն մէկն է, արդէն շատ տեղքալած եւ խիստ շատ մարդկանց ծանօթ։ Մեք տարիներով առաջ ուրիշ գրուածքի մը մէջ ասոր վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը հրատարակեր էինք՝ եւրոպական լրագիրներէն առնելով. իսկ այժմ՝ աչօք տեսնելով զինքը եւ իւր խելքէ մտքէ վեր թափանցողութիւնը, հարկ համարեցանք այս տեղ եւս յիշատակել։

Ռարբի Տեհնեմարբը միջակ տարիքով Հրեայ մի է՝ Աւստրիոյ հրեաներէն։ Իրեն գլխաւոր ճարտարութիւնը, որ զանազան աներկբայելի փորձերով ստուգեցինք, այս երկու երեւոյթներուն վրայ է։ Նախ՝ ինչ գրուածք որ ձեռքը տաս, որքան եւ մեծ լինի թերթին երեսը, մէկ նայուածքով մը անվրէպ կզրուցէ թէ այն երեսին մէջ քանի տող բան կայ։ Բայց այս այնքան զարմանալի չէ, վասն զի հաւանական է որ շատ մարդիկ եւս երկար վարժութեամբ այս նայուածքի արագութիւնը իրենց բնական յատկութիւն մը դարձընեն, ինչպէս որ քանի մը օրինակներ տեսած

եմք, թէպէտեւ նոքա այս ռարբին շատ պակաս արագութեամբ կհամրեն տողերը։

Երկրորդ եւ գլխաւոր ճարտարութիւնն է զարմանալի թափանցողութիւն մտաւոր տեսութեան, զոր կյայտնէ այսպիսի փորձերով։ — Ո՛ր եւ իցէ փակ գրքի մէջ, բաւական է որ հրեարէն լինի, ձեռքդ կզնես. մէկ երկու րոպէ մտածելու պէս բրած չըրած՝ կըսէ քեզի թէ ո՛ր մատիդ տակը ինչ բառ կամ ինչ խօսք կայ, թէպէտ եւ այն գիրքը՝ կամ դոնէ այն տպագրութիւնը ոչ երբէք տեսած լինի։ Եթէ գիրքը հրեարէն չէ, այլ ուրիշ լեզուով, այս միայն կզրուցէ թէ մատիդ տակը պարանկէ՝ թէ կէս թէ ամբողջ տող կայ, կամ թէ մատդ դրած տեղէդ դէպի վեր ու դէպի վար քանի տող կայ, թէ մատիդ տակը ընկած երեսին, եւ թէ մատիդ վրայ եկող երեսին մէջ։ — Ասկից ալ աւելի զարմանալի փորձը այն է որ դեռ ձեռքդ գրքին մէջ չդրած, կըսէ թէ ո՛ւր պիտի գնես, եւ ինչ խօսքերու վրայ պիտի գայ մատդ։ — Այս փորձերը թէ առանձին եւ թէ խալիպեան Ուսումնարանին վարժապետացն ու աշակերտացը առջեւն ըրաւ զարմանալի ռարբին, եւ զամէնքը յի-